

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Курач Л.І, Фідкевич О. Л.

У статті розглядається проблема розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах України. Розкривається її значення та роль у вирішенні завдань особистісно-орієнтованого і комунікативно спрямованого навчання.

Ключові слова: лінгвокультурологічна компетентність, загальноосвітні навчальні заклади України, мови національних меншин, комунікативно спрямоване навчання.

Постановка проблеми. Ідеї антропоцентричної наукової парадигми, орієнтованої на особистість учня з його комунікативними та пізнавальними потребами, актуалізували у сучасній мовній освіті культуро-орієнтовані підходи до навчання мови. Серед них заслуговує на увагу лінгвокультурологічний підхід, що передбачає навчання мови у зв'язку з культурою народу.

Використання цього підходу визначається перш за все необхідністю ефективної реалізації змісту соціокультурної змістової лінії навчання, яка представлена у Державному стандарті базової і повної середньої освіти і є обов'язковою складовою програм з навчання мовам національних меншин у школах України.

Лінгвокультурологічний підхід до навчання мов національних меншин попри свою значущість ще не посів належного місця у системі мовної освіти у школах України. Невизначеність концептуальних засад реалізації лінгвокультурологічного підходу до навчання мов у загальноосвітніх навчальних закладах України, брак систематичної роботи з лінгвокультурологічним матеріалом, відсутність методичних матеріалів стримують розвиток лінгвокультурологічної компетентності учнів. Причиною цього також є нерозробленість зазначеної проблеми у методиці навчання мов національних меншин, чим пояснюється її нереалізованість у навчально-виховному процесі. Усе це і визначило актуальність дослідження.

Аналіз літератури з проблеми дослідження. Проблема взаємодії мови і культури є однією з провідних у мовознавстві. Перші спроби вирішення цієї проблеми відображені у працях видатних науковців – антрополога і філософа В. Гумбольдта та мовознавця О. Потебні. В. Гумбольдт заклав основи етнолінгвістики – наукового напрямку, що поєднував мову з життям народу, нації; кожна мова, на його думку, має індивідуальну форму, яка впливає на характер свідомості її носіїв. О.Потебня розвинув ідеї В. Гумбольдта про мову як діяльність духу. Великий філолог вбачав у мові народу властиві кожній людині та кожній спільноті спосіб та можливість сприймати світ у національно-культурному вираженні.

На теоретичних засадах єдності мови і культури розвинулося вчення послідовників В. Гумбольдта – неогумбольдтіанців Е. Сепіра і Б. Ворфа, для

яких культура виявляє себе у мові. Ці погляди ґрунтуються на сприйманні мислення як продукту мовної діяльності, а через мовну діяльність – і культури, що формує та реалізує думку у мовних категоріях і формах.

До ідеї вивчення культури через мову, мовну діяльність дійшли дослідники різних напрямів – філософи, мовознавці, культурологи, психологи – Л. Вінгенштайн, Н. Бор, А. Брюкнер, М. Бердяєв, К. Леві-Строс, В. Вернадський та інші вчені, для яких мова була не лише засобом пізнання світу, а й чинником формування людини, її інформаційного коду.

Українські вчені – І. Огієнко, Ю. Шевельов, В. Ващенко, І. Чередніченко, С. Єрмоленко, В. Скляренко, М., Кочерган, П. Гриценко, В. Кононенко та інші розглядають мову як скарбницю національної культури, а культуру як чинник формування мовних явищ і процесів.

Проблема розвитку лінгвокультурологічної компетентності розглядалась у роботах Д. Башуріної, В. Воробйова, Л. Городецької, Т. Донської, Ю. Прохорова, І. Ігнатової, В. Колесова, О. Мітрофанової, Л. Харченкової, В. Шаклеїна та інші.

У роботах Н. Баландіної, В. Дороз, Н. Мішатіної, Л. Саяхової, Л. Ходякової репрезентовано складові елементи змісту лінгвокультурологічної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах, обґрунтовуються вимоги до навчальних текстів, що містять культурологічний компонент.

Мета статті і постановка завдань. Висвітлити проблему розвитку лінгвокультурологічної компетентності учнів у процесі навчання мов національних меншин у школах України; дати її визначення відповідно до завдань шкільної лінгводидактики; показати її значення та роль у розв'язанні завдань особистісно-орієнтованого та комунікативно спрямованого навчання.

Основна частина. У науковій літературі поняття «лінгвокультурологічна компетентність» розглядається, як: «знання ідеальним промовцем-слухачем всієї системи культурних цінностей, відображених у мові» [2; 74]; «інтеграційна якість особистості, що включає знання, уміння і навички, пов'язані з відбором, засвоєнням і переробкою, трансформацією і використанням у практичній діяльності інформації про лінгвокультуру, про загальні норми, правила і традиції вербального і невербального спілкування у рамках певної лінгвокультури» [3; 103]. «усвідомлення мови як феномену культури, культурно-історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурного компоненту значення мовних одиниць» [1; 129].

Наразі у шкільній лінгводидактиці термін «лінгвокультурологічна компетентність» не використовується. Саме тому існує необхідність тлумачення цього поняття у методиці навчання мов національних меншин. Спостереження за процесом навчання мов національних меншин дозволяють зробити висновок, що лінгвокультурологія у школі актуалізується найчастіше як етнокультурологія.

Безумовно, етнокультурна інформація важлива для формування уявлень учнів про традиції народу, його минуле. Але, як правило, реалії

минулого представлені лексикою пасивного сегменту, що характеризується низькою частотністю вжитку. Тому цей напрям роботи з розвитку лінгвокультурологічної компетентності не може бути пріоритетним. Важливо не тільки познайомити учнів з «національною лексикою» або з «культурно-національними реаліями», а й наблизити їх до розуміння сприйняття життя народу: чому у певних ситуаціях представники того або іншого народу так говорять, так відчують і так діють.

Культурна інформація мовних одиниць має переважно імпліцитний характер, вона як би ховається за мовними значеннями, тому співвіднесення цих знань з емоційно-чуттєвою сферою учнів є важливою умовою розвитку їхньої лінгвокультурологічної компетентності. Включення лінгвокультурологічних знань в особистісний контекст учнів формує толерантне відношення до іншої культури і сприяє глибшому осмисленню явищ рідної культури.

Таким чином, лінгвокультурологічна компетентність – це здатність учнів використовувати у процесі комунікації знання про культуру народу, втілену в його національній мові; продуктивно взаємодіяти в умовах міжнаціонального спілкування.

Лінгвокультурологічна компетентність за своїм змістом має інтегративний характер. Її розвиток взаємопов'язаний з процесом розвитку всіх основних компетентностей і передбачає засвоєння комплексного знання про мову як про систему мовних, культурних, соціальних норм і духовних цінностей, що обумовлені національною своєрідністю, ментальними установками народу.

Безумовно, визначити перелік культурних реалій, які є необхідними для розвитку лінгвокультурологічної компетентності, складно, важко дати і чіткі критерії відчуття мови, розуміння характеру народу-носія цієї мови, особливо якщо йдеться про учнів загальноосвітніх шкіл. Але складність процесу розвитку цієї компетентності не означає відмови від роботи у цьому напрямі.

Структурними елементами такої роботи є перш за все культурно-ціннісні поняття. Робота з культурно-ціннісними поняттями на уроках російської мови повинна ґрунтуватися на принципах комунікативно орієнтованого навчання у контексті активного вербального спілкування на уроці. У процесі навчання мови важливо надавати учням знання про цінності та їх культурний контекст, спираючись при цьому на їхні особистісні потреби, розвивати навички оцінної діяльності з урахуванням завдань формування толерантного міжособистісного та міжнаціонального спілкування.

У роботі з культурно-ціннісними поняттями треба спиратися не лише на національні, але і універсальні, загальнолюдські цінності, тому що у процесі навчання мов етнічних меншин важливо представляти загальні, об'єднуючі елементи; необхідно розвивати вміння визначати свої комунікативні стратегії з урахуванням мовного, культурного та національного розмаїття світу (особливо з огляду на полікультурну ситуацію

в Україні та розширення міжкультурних контактів українців з представниками інших країн).

Робота з культурно-ціннісними поняттями, як і лінгвокультурологічна робота у цілому, реалізується насамперед на основі культурологічних текстів, оскільки текст є основною одиницею формування мовної особистості. Саме через текст учень дістає можливість засвоювати нові знання і цінності, духовну культуру свого і іншого народу, порівнювати їхні етичні і естетичні позиції.

При відборі навчального матеріалу пріоритет потрібно надавати не просто текстам, насиченим мовними, країнознавчими, історичними фактами, а текстам, що дають можливість розвивати в учнів здатність до глибокого сприйняття та розуміння змісту. Це перш за все прецедентні тексти, які відображають національну специфіку характеру народу, його світогляд, моральні підвалини: художні тексти класичної та сучасної літератури, твори усної народної творчості.

Ці тексти містять лінгвістичні одиниці з національно-культурним компонентом семантики і виступають як база когнітивних, соціокультурних, мовних знань, що забезпечують здатність учнів до продуктивного мовлення та успішної міжнаціональної комунікації.

Така системна робота з культурологічними текстами сприяє ефективності процесу розвитку лінгвокультурологічної компетентності, яка передбачає:

- усвідомлення мови як форми вираження культури народу;
- розуміння того, що слова і фрази мови мають культурний підтекст, знання якого важливе для взаєморозуміння;
- усвідомлення приналежності до своєї рідної культури, а також уміння пояснити іншим її особливості;
- опанування національно-культурної специфіки мови і мовної поведінки, мовного етикету, культури міжнаціонального спілкування;

• розуміння розмаїття мов і культур на основі міжкультурного і мовного зіставлень;

- розвиток толерантності як у міжособистісному, так і у міжнаціональному спілкуванні;
- здатність до визначення продуктивних комунікативних стратегій з урахуванням національно-культурних особливостей учасників спілкування.

У свою чергу ці складові лінгвокультурологічної компетентності визначають певні типи умінь учнів: когнітивних, аналітико-оцінювальних, творчих.

Когнітивні уміння передбачають, що учень має:

- сприймати і розуміти культурологічну інформацію у процесі роботи з текстами;
- знати основні види словників (тлумачний, словник синонімів, антонімів, фразеологізмів тощо.), уміти з ними працювати;

- знаходити у навчальних текстах слова, що позначають культурно-ціннісні поняття, усвідомлювати їх універсальне значення і національну складову;

- знати правила мовленнєвого етикету.

Аналітико-оцінювальні уміння визначають здатність учнів:

- розпізнавати і класифікувати лексичні одиниці з національно-культурним компонентом семантики; складати на їх основі антонімічні пари, синонімічні ряди, підбирати до них споріднені слова, проводити елементарний етимологічний аналіз, порівняльний аналіз актуалізації цих лексичних одиниць в українській мові;

- уміти працювати з культурологічними текстами (задавати і відповідати на питання до текстів, визначати тему і основну думку, складати план, знаходити нову і відому інформацію, переказувати тощо);

- визначати і аналізувати ціннісні принципи народу, світоглядні і етичні проблеми, відбиті у оригінальних культурологічних текстах;

- уміти пояснювати сенс прислів'їв і приказок, що містять вивчені культурно-ціннісні поняття; зіставляти прислів'я різних народів, виявляючи загальне і національно унікальне.

- використовувати практично правила мовленнєвої взаємодії (соціальних норм поведінки і етикету) залежно від комунікативної ситуації.

У контексті розвитку лінгвокультурологічної компетентності до творчих відносимо такі уміння:

- складати діалоги, монологічні висловлювання, включаючи в них слова, що позначають культурно-ціннісні поняття;

- вести бесіду з приводу інформації, що міститься у культурологічних текстах;

- моделювати ситуації міжкультурного спілкування на основі інформації тексту;

- складати зв'язні висловлювання на культурно значущу тематику, відбиту в програмі для відповідного класу

Висновки:

Таким чином, розглядати зміст та методику лінгвокультурологічної роботи необхідно у системі завдань компетентісно спрямованої освіти.

При такому дидактичному підході вивчаються не окремі елементи культури народу-носія мови – культура народу стає найважливішим складником змісту курсів мов національних меншин. Це надає можливість учителю не тільки знайомити учнів з культурними реаліями життя народу, мову якого вони вивчають, а розглядати національно-культурний компонент мовних та мовленнєвих одиниць, висвітлюючи важливі для народу ціннісні орієнтири, що сприятиме виникненню мотивації до навчання цих мов, формуванню міжнаціональної толерантності.

Список використаних джерел

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.
2. Саяхова Л.Г. Спецкурс «Русский язык в диалоге культур» в профессиональной подготовке студентов-филологов // Сопоставительная филология и полилингвизм: Сб. науч. тр. Под ред. А.А. Аминовой, Н.А. Андрамоновой. – Казань, 2003. – С.129.
3. Подгорбунских, А.А. Содержание понятия «Лингвокультурная компетентность студентов вуза» Текст. // Вестник Южно-Уральского государственного университета. № 38 (255), 2011. – Серия «Образование. Педагогические науки». Выпуск 14. – С. 100-103.

Курач Лариса Ивановна, Фидкевич Елена Львовна

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития лингвокультурологической компетентности учащихся в процессе обучения языкам национальных меньшинств в общеобразовательных учебных заведениях Украины. Раскрывается её значение и роль в решении задач личностно-ориентированного и коммуникативно направленного обучения.

Ключевые слова: Лингвокультурологическая компетентность, языки национальных меньшинств, коммуникативно направленное обучение, общеобразовательные учебные заведения Украины.

Kurach Larisa, Fidkevich Olena

THE PROBLEMS OF STUDENTS' LINGUOCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF NATIONAL MINORITIES LANGUAGES STUDUING

Annotation. The article deals with the problem of developing students' lingvocultural competence in the process of national minorities' languages studying. The author views the importance and role of lingvocultural competence in the process of solving problems of student-centred and communicatively oriented studing.

Keywords: lingvocultural competence, national minorities languages, student-centred and communicatively oriented studing, secondary schools of Ukraine.

The main content and ways of the forming of the lingvocultural competence on the lessons of Russian in general schools of Ukraine are illuminated in this article.

Keywords: lingvocultural competence, general schools of Ukraine, Russian